

Zuzana LOPATKOVÁ (ed.)

OTÁZKY

zemepanského hospodárenia a správy
v novoveku II.

Trnava 2022

Oeconomica Slovaciae historica II.

OTÁZKY

ZEMEPANSKÉHO HOSPODÁRENIA A SPRÁVY V NOVOVEKU II.

ZUZANA LOPATKOVÁ (ed.)

Katedra histórie
Filozofická fakulta
TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE
Trnava 2022

Valor omnium homo est.

RECENZENTI:

PhDr. Tünde Lengyelová, CSc.

PhDr. Henrieta Žažová, PhD.

Editorka: Doc. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD., univ. prof.

Zborník je výstupom grantových projektov VEGA č. 1/0451/20 Fenomén hradných panstiev a determinanty ich hospodárskeho vývoja v novoveku. Zborník vyšiel s príspevím Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave.

Autori: © Doc. PhDr. Martina Bocánová, PhD. – Mgr. Lada Dittrichová – Mgr. Diana Duchoňová, PhD. – Mgr. Ivana Červenková, PhD. - PhDr. Richard Drška – Mgr. Michal Franko, PhD., univer. doc. - Mgr. Katarína Karabová, PhD. - Prof. PhDr. Mária Kohútová, CSc. - Mgr. Adrián Lančarič, PhD. – Mgr. Mária Letzová – Doc. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD., univer. prof. – Mgr. Alena Macková, PhD. - Doc. Mgr. Miloš Marek, PhD., univer. prof. - Prof. PhDr. Vladimír Rábik, PhD. - Mgr. Radoslava Ristovská, PhD. - PhDr. Marek Vařeka, PhD. – PhDr. Július Vavák, PhD. – PhDr. Mária Zacharová

Preklad resumé: Doc. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD., univer. prof., Radka Schestagova, autori

Jazyková korektúra: Mgr. Darina Jašeková

Za obsah a štylizáciu príspevkov zodpovedajú jednotliví autori.

© **Editorka:** Doc. PhDr. Zuzana Lopatková, PhD., univer. prof., 2022

© Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2022

ISBN 978-80-568-0509-1

OBSAH

Úvodom 5

HOSPODÁRSKA SPRÁVA PANSTIEV

Fiskální politika šlechty na přelomu 16. a 17. století. Počátek protomodernizačních snah o diverzifikaci kapitálu
Marek VAŘEKA 8

Majetková správa Lupčianskeho, Šášovského a Revištského panstva koncom stredoveku
Vladimír RÁBIK 20

Urbár - prameň nielen o povinnostiach poddaných
Mária KOHÚTOVÁ 38

K vývoju funkcie klúčiara na hradných panstvách v 16. - 18. storočí. Kompetencie a paralely
Diana DUCHOŇOVÁ 49

Šlechtic - hospodář. Ekonomický obraz panství Buchlov na Moravě v 17. století
Lada DITTRICHOVÁ 60

Organizácia lesníckeho personálu na cisárskych panstvách Holíč a Šaštín
Ivana ČERVENKOVÁ 71

Vývoj mzdy hospodárskych zamestnancov Dolnokrupského veľkostatku v priebehu druhej polovice 19. storočia
Radoslava RISTOVSKÁ 92

MLYNY A MLYNÁRSKE REMESLO

Trnavské mlyny v stredoveku
Vladimír RÁBIK 112

Trnavské mlyny v novoveku
Adrián LANČARIČ 131

Mlynár v slovenskej ľudovej kultúre a jeho odraz vo folklóre
Martina BOCÁNOVÁ 148

Mlyny na Smolenickom panstve do konca 18. storočia Zuzana LOPATKOVÁ	167
Tematínske panstvo a jeho mlyny v minulosti (17. - 18. storočie) Miloš MAREK	183
Mlyny na Stupavskom panstve v novoveku Mária ZACHAROVÁ	204
VINOHRADNÍCTVO	
Pitie a výroba vína na území Slovenska v 6. – 10. storočí a ich odraz v prameňoch Július VAVÁK	233
Odvod „hôrneho“ vo Vajnorochoch v druhej polovici 15. storočia Michal FRANKO	248
Konzumácia vína na stole bytčianskych Turzovcov v roku 1620 Mária LETZOVÁ	258
Vinohradníctvo v Skalici v 16. a 17. storočí. (počiatky a obraz v mestských písomnostiach) Richard DRŠKA	272
Vinohradníctvo v poddanských dedinách Pezinského panstva na základe celokrajinských súpisov daňovníkov z rokov 1715 a 1720 Alena MACKOVÁ	308
Pramenná báza Sirmajovho diela o vinohradníctve na Zemplíne Katarína KARABOVÁ	328
Miestny register	335
Zoznam autorov	340

Úvodom

Hospodárske dejiny ako integrálna súčasť dejín majú svoje pevne stanovené miesto v systéme historickej vedy, pretože bez ich poznania nie je možné zachytiť mnohé iné súvislosti v dejinnom vývoji. Výskum hradných panstiev na Slovensku v období novoveku, a ich hospodárskeho a sociálneho vývoja, zahŕňa výskum celej škály vzťahov a výsledkov ľudskej činnosti, kde môžeme panstvá definovať ako výrobné podniky v kontexte rastlinnej a živočíšnej výroby, lesníctva, domácej a cechovej remeselnej výroby, manufaktúr, obchodu, cenových a mzdových vzťahov, vývoja priemyselných odvetví, dopravy a v mnohých ďalších kategóriách, súvislostiach a presahoch do oblasti iných vedných disciplín.

Výskum hospodárskych dejín je široký, je preto prirodzené, že sa mu vo sfére vedeckého výskumu venovala pozornosť aj v minulosti, najmä pred rokom 1989. Nemôžeme však tvrdiť, že tento výskum bol vyčerpávajúci a postihol celú problematiku hospodárskych dejín. Aj keď v minulosti sa slovenská historiografia zaoberala dejinami panstiev, a bolo publikovaných množstvo poznatkov vo forme štúdií vo vedeckých časopisoch (a niekedy už aj v ťažko dostupných zborníkoch z konferencií), veľmi málo prác sa venuje štruktúre činností hradných panstiev. Viac či menej rozsiahle panstvá predstavovali pre šľachtu úžasný ekonomický potenciál, ktorý bolo potrebné v plnej miere využiť. Existovalo niekoľko typov panstiev, ktoré sa vyskytovali vo vymedzených geografických oblastiach. Feudálne hradné panstvá tvoria určitý výskumný celok, ktorého štúdium sa riadi istým systémom použitia vhodných historických metód a pracuje so vzájomne porovnateľnými historickými prameňmi. Hrady ako správne centrá boli v pozornosti historikov už v druhej polovici 19. storočia, kedy sa im venovali príspevky v rôznej dobovej tlači, napríklad v *Letopise Matice slovenskej* či v *Slovenskom letopise*. Postupne, najmä od polovice 20. storočia, nastal kvalitatívny i kvantitatívny nárast publikovaných vedeckých výsledkov výskumov panstiev, ktoré sledujú majetkové pomery na panstvách, ich začiatky a rozvoj, majerské hospodárenie a podobne. Na staršie výskumy sa rozhodlo nadviazať pracovisko Katedry histórie na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave, ktoré v roku 2019 vydalo pod editorskou taktovkou doc. Zuzany Lopatkovej recenzovaný zborník *Otázky zemepanského hospodárenia a správy v novoveku* (Krakov, 2019). Táto publikácia sa usiluje postihnúť niektoré aspekty organizácie zemepanskej správy a riadenia na vybraných panstvách, s chronologickým rozmedzím od obdobia neskorého stredoveku až po obdobie 19. storočia. Autori jednotlivých štúdií sú odborníkmi na hospodárske a sociálne dejiny a vo svojich príspevkoch sumarizujú výsledky svojich, často dlhoročných výskumov v témach ako vývoj centrálnej správy, rôzne typy výrobných podnikov, každodennosť spoločenských vrstiev na panstvách, spoločenská a pracovná mobilita či problematika mestského a cirkevného hospodárenia.

Množstvo načrtnutých a neprebádaných tém v tejto oblasti viedlo kolektív Katedry histórie k ďalším výskumom v oblasti zemepanského hospodárenia. Rôznymi cestami prezentovať výskum hospodárskych dejín vybraných panstiev, hospodárskych celkov, či čiastkových problémov z oblasti hospodárskeho vývoja a správy panstiev v minulosti, bolo hlavným cieľom grantu VEGA č. 1/0451/20 Fenomén hradných panstiev a determinanty ich hospodárskeho vývoja v novoveku, riešeného na uvedenom pracovisku v rokoch 2020 až 2022. V súlade s cieľmi riešenia grantu boli naplánované tri vedecké, tematicky špecifikované kolokviá, z ktorých dve sa napokon podarilo zrealizovať. Prvé kolokvium Kolo, kolo mlynské... K dejinám mlynov a mlynárskeho remesla na západnom Slovensku, venované téme mlynárstva a mlynárskeho remesla na zemepanských panstvách, sa uskutočnilo dňa 12. novembra 2020 na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave kombinovanou formou za veľmi obmedzených podmienok kvôli vtedajšej nepriaznivej epidemiologickej situácii (COVID-19). Kvôli celosvetovej pandémie, ktorá pokračovala aj v roku 2021, sa napokon ďalšie plánované kolokvium ktoré malo byť venované vinohradníctvu na vybraných panstvách v novoveku, neuskutočnilo. V roku 2022 sa vďaka zlepšeniu pandemickej situácie podarilo usporiadať tretie kolokvium s názvom Determinanty vývoja hospodárskej správy panstiev, a to 15. júna 2022 opäť na pôde Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave. Zborník je tak v súlade s vyššie uvedeným tematicky rozdelený na tri časti. V prvej z nich sa autori venujú vybraným otázkam hospodárskej správy neskorostredovekých a novovekých panstiev. Tematicky užšou skupinou sú príspevky, ktoré sú zamerané na vybranú tému hospodárskych a sociálnych dejín panstiev, ktorou boli dejiny mlynov a mlynárskeho remesla, ich budovanie, podnikanie šľachty s nimi súvisiace, či sociálne postavenie mlynára v mikroregióne. A napokon, hoci sa kolokvium k dejinám vinohradníctva neuskutočnilo, oslovení autori si pripravili svoje príspevky do predloženého zborníka, a tak jeho tretou časťou môžu byť príspevky, zamerané na dejiny vinohradníctva a vinárstva, od stredoveku až do obdobia novoveku. Niektorí autori prinášajú širší pohľad na problematiku výskumu, iní zamerali svoj výskum viac analyticky. Viaceré štúdie obsahujú aj originálne, dosiaľ nepublikované historické pramene, ktoré sú ako súčasť textov či v prílohách zaradené ako pramenné edície. A opäť možno konštatovať, že je naozaj zaujímavé sledovať, ako sa niekdajšie feudálne panstvá v priebehu novoveku v mnohých prípadoch menili na moderné a prosperujúce veľkostatky so špecializovaným zameraním na niektorú oblasť produkcie. Príspevky sa geograficky viažu prevažne k územia západného a stredného Slovenska; za účelom sledovania konkrétnych topografických súvislostí slúži výberový miestny register.

Tým, že sa vo výskumoch autori sústreďujú prevažne na panstvá na západnom Slovensku, hlavným prínosom predloženého zborníka bude prepojenie užšie regionálne vymedzených panstiev a hľadanie spoločných a špecifických črt v ich

vývoji. Napriek vyššie uvedenému však nemožno konštatovať, že by bol cieľom sledovaných tém úzko ohraničený regionálny výskum. Nádejáme sa, že predložený zborník prináša výsledky komparatívneho výskumu lokálnych fenoménov a štruktúr panstiev v širších rámcoch, umožňujúce presnú identifikáciu a pochopenie podstatných črt problematiky zemepanského hospodárenia, či odlíšenie typického od jedinečného. Aby výskum hospodárskych dejín panstiev prinášal ďalšie poznatky a obohacoval historické poznanie, je nevyhnutné koncepčne sa zamyslieť nad jeho ďalšími smery a cestami do budúcnosti. A pravda je, že takto postavený výskum budúcnosť má.

Zuzana Lopatková